

ВІДГУК

офіційного опонента Навальної Марини Іванівни,
доктора філологічних наук, професора, в.о. завідувача кафедри
журналістики та мовної комунікації Національного університету
біоресурсів та природокористування України
про дисертацію **Малишевої Марії Геннадіївни**
на тему: «*Вербальна агресія в мережевому дискурсі: лінгвопрагматичний
аспект*» (Одеса, 2024. 248 с.),
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань
03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

1.Актуальність теми дослідження. На початку ХХІ століття в усьому світі і в Україні зокрема засвідчено прискорення науково-технічного прогресу, становлення інформаційного суспільства, усеохопну глобалізацію й інтелектуалізацію переважної більшості сфер життя людей. Передусім цьому сприяв інтенсивний розвиток інформаційних технологій. Сучасна людина не уявляє себе без комп'ютера, планшета, мобільного телефону, а особливо Інтернету.

Новим виміром життя для багатьох із нас стали соціальні мережі, форуми, блоги, чати, гостьові книги, пошукові сайти. Потужним інструментом масової комунікації, не обмеженої часом і простором, слугує інтернет-дискурс, а феномен впливу всесвітньої мережі на мовну практику споживачів інформації є постійним, відтак – недостатньо вивченим.

В означену добу саме Інтернет слугував тим середовищем, у якому виникла нова форма спілкування – мережева. Вона переконливо продемонструвала свою стрімку динаміку поширення як у світовій, так і в українській спільноті, беззаперечну зручність у використанні, широту охоплення аудиторії. Соціальні мережі засвідчують безперервний розвиток і динаміку будь-якої мови.

В останнє десятиліття вчені інтенсивно працюють над вивченням процесів кількісного і якісного показників лексичного складу інформаційних

платформ. Зауважимо, що здійснено чимало робіт на матеріалах масмедійного, політичного та ін. дискурсів, авторами яких є: Є. Карпіловська, Н. Кондратенко, М. Степаненко, Д. Сизонов, Л. Шевченко, Л. Струганець, О. Стишов, Т. Коць, Д. Мазурик, Г. Мінчак, Т. Стасюк, О. Турчак, Л. Архипенко, О. Мітчук, Л. Михайленко, Д. Дергач, Т. Коваль, О. Ляхова, М. Бойчук, Н. Шкмарова, Т. Панченко та ін.

Але до тепер не існує комплексного дослідження з вербальної агресії саме на матеріалі мережевих джерел. Зважаючи на це, поза всякими сумнівами, тему дисертації вважаємо актуальною.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові пошуки дослідниці вирізняються з-поміж праць цієї проблематики, оскільки **об'єктом дослідження** є деструктивна мовленнєва поведінка учасників мережевого дискурсу, а **предметом** – мовні засоби вираження вербальної агресії в українськомовному та іспанськомовному мережевому дискурсі.

Дисертантка поставила за **мету** провести комплексний зіставний аналіз виявів вербальної агресії в українськомовному та іспанськомовному сегментах соціальної мережі Facebook з позиції лінгвопрагматики (с. 21) та успішно її досягла.

Дослідження, крім актуальності, наукової новизни, визначають **методи дослідження**, які авторка використала системно й комплексно. Поміж загальнонаукових методів було застосовано: *аналіз та синтез, суцільної вибірки, спостереження, моделювання, описовий, зіставний, таксономії та індукції*. Поміж спеціальних лінгвістичних методів застосовано *аналіз словникових дефініцій, вільний асоціативний експеримент, зіставний аналіз, прийом кількісних підрахунків, лінгвостилістичний аналіз, метод компонентного аналізу, дискурсивного, контекстуально-інтерпретаційного, лінгвопрагматичного, інтен-аналізу*.

Увірадноє роботу та надає їй ще достовірніших показників додатково застосований та адаптований для цього дослідження метод – система умовних

позначень *Business Process Model and Notation* для ілюстрації процесу взаємодії користувачів соціальної мережі Facebook (с. 22–23).

Дисертацію Марії Геннадіївни визначають чітка й логічна структура викладу, глибина й ґрунтовність розв'язання порушених у ній проблем, вправність використання сучасної лінгвістичної термінології. Правильно сформулювавши мету і поставивши перед собою шість завдань, дисертантка їх успішно виконала. На нашу думку, переконливим та різнобічним вважаємо як здійснений авторкою теоретичний огляд досліджень відомих лінгвістів, так і комплексне вивчення проблематики.

Повністю дотримано процедури обговорення та офіційності наукової студії – робота виконана в межах наукових тем кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Дослідження текстово-дискурсивних одиниць: теоретико-прикладні аспекти» (реєстраційний номер 0118U001787, наказ № 964-18 від 24.04.2018) та «Прикладні аспекти дослідження мовної комунікації: когнітивно-дискурсивні виміри» (реєстраційний номер 0123U102224, наказ № 326-18 від 03.03.2023). Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 5 від 24 листопада 2020 р.).

Приємно зауважити, що дослідження не тільки продовжує традиції одеських дослідників загалом, але й виконане в межах наукової школи доктора філологічних наук, професора Наталії Василівни Кондратенко. Наукові проекти під її керівництвом завжди розширюють і сферу наукових інтересів, і завжди є новаторськими.

3. Наукова новизна одержаних результатів. Очевидною є новизна роботи – вперше в українському мовознавстві обґрунтовано і проведено зіставний лінгвопрагматичний аналіз виявів вербальної агресії в українськомовному та іспанськомовному дискурсі соціальних мереж (с. 24). Особливо цікавий висновковий порівняльний аспект дослідження.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади дослідження вербальної агресії в мережевому дискурсі з перспективи лінгвопрагматики»* (с. 27–85) здобувачка ґрунтовно подала основи для подальшого вивчення

виявів вербальної агресії в соціальних мережах з позиції лінгвопрагматики. Дослідниця здійснила науково виважений опис поняття «агресія», визначила місце в терміносистемі гуманітарних наук та схарактеризувала це поняття як предмет лінгвістичного дослідження.

Відрадно, що авторка не оминула увагою й дискусійних теоретичних моментів у лінгвістиці, а навпаки – дала їм власну кваліфіковану оцінку. Дисертантка визначає вербальну агресію як комунікативний акт, скерований мовцем на адресата з наміром завдати йому моральної шкоди через вербальний вплив. «Нападником» є адресант (мовець, ініціатор агресивної дії), а «потерпілим» – адресат (особа, на яку скеровано агресивну дію, референт, не обов'язково співрозмовник) (с. 41–42).

Марія Геннадіївна охарактеризувала основні ознаки комунікативного акту вербальної агресії з опертям на типи і максими комунікативної взаємодії, визначила стратегічні параметри комунікативного акту вербальної агресії; подала потрактування терміносполуки «мережевий дискурс» та визначила дискурсивні ознаки соціальної мережі Facebook.

Дослідниця подала визначення комунікативної стратегії як способу дій, лінію комунікативної поведінки мовця, що реалізує його інтенцію та спрямована на досягнення запланованого стратегічного результату у комунікативному акті. А також протлумачила словосполуку *комунікативна тактика* – сукупність способів, прийомів, що сприяють реалізації комунікативної стратегії (с. 51). На позначення комунікативного акту вербальної агресії авторка вживає термін *агресема* (с. 52).

Погоджуємося з Марією Геннадіївною, що терміносполуки «мережевий дискурс» і «дискурс соціальних мереж» є тотожними. Засадничі визначення мережевого дискурсу здійснила дослідниця Наталія Кондратенко (мережевий дискурс є мовленнєвою репрезентацією комунікативного акту, що його було реалізовано у соціальних мережах). Цим послуговується в дисертації здобувачка, що підтверджує розвиток, тяглість традицій школи науковців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

У другому розділі «*Реалізація комунікативного акту вербальної агресії в соціальній мережі Facebook*» (с. 86–178) авторка проаналізувала комунікативний акт вербальної агресії в соціальній мережі Facebook, подала лексико-семантичні, граматичні, графічні та орфографічні засоби вираження та лінгвопрагматичні вияви агресії в мережевому дискурсі.

Дисертантка досить переконливо висвітлила узагальнену структурну модель комунікативного акту вербальної агресії в соціальній мережі Facebook, а також проаналізувала типові ситуації полілогічної взаємодії користувачів соціальних мереж у межах комунікативного акту вербальної агресії.

Цікавим є результат, що дає змогу розглянути лексико-семантичні засоби вираження вербальної агресії з двох перспектив: за прагматичною ознакою (йдеться про інвективи та обценну лексику й дисфемізми) та за формальною (сталі вислови, неологізми й okazіональні трансформації антропонімів).

Дослідниці вдалося відстежити, що політично марковані неологізми часто стають інтернет-мемами. Наукову вагу має порівняльний аспект, наприклад: в українськомовному сегменті соціальної мережі Facebook зафіксовано okazіональні трансформації антропонімів з інвективним потенціалом (с. 109), а в іспанськомовному сегменті соціальної мережі Facebook в аспекті трансформації антропонімів не виявлено яскравої тенденції до реалізації лінгвокреативного потенціалу мовців, подекуди зафіксовані тільки поодинокі приклади мовної гри (с. 110).

Погоджуємося, що в текстових коментарях (вербальних реакціях) часто зафіксовано зміну регістра літер. Йдеться про навмисне чи ненавмисне зловживання великими літерами та вживання великої літери замість малої і навпаки, що не відповідає чинним нормам, з метою привернути увагу адресата до певного слова (часто маркера вербальної агресії) (с. 122).

Дисертантка переконливо подає різні категорії та поняття, розтлумачує їх та аналізує взаємозв'язки між ними (аргументованість, дискредитація, образа, погроза, тролінг та ін.).

У третьому розділі дисертації «*Репрезентація семантичного поля «агресія»/«agresión»*» (с. 178–200) авторка здійснила зіставлення лексико-семантичного та асоціативного полів, що дало змогу зафіксувати цікаві спостереження. Наприклад, словникові дефініції лексеми «агресія» лише частково корелюють з отриманими асоціатами, серед спільних елементів виявлено *напад* і *(невиправдане) застосування сили*, утім найчастотніша реакція *злість* не відображена у потрактуваннях (с. 184).

Безсумнівні висновки дисертантки, що семантичні поля понять «агресія» та «agresión» переважно корелюють одне з одним. Так зафіксовано спільну ядерну сему *acto violento* укр. «насильницька дія», на периферії лексичного значення також виявлено низку спільних елементів. З огляду на таку кореляцію семантичних полів «агресія» та «agresión» об'єднано зазначені поля в одне з метою його уточнення та деталізації (с. 200).

Особливо цікавими в дослідженні є судження про вербальну агресію як комунікативний акт, скерований мовцем на адресата з наміром завдати йому моральної шкоди через вербальний вплив. Комунікативний акт вербальної агресії є комунікативною взаємодією ініціатора (ініціаторів) агресивної дії і особи (осіб), на яку (яких) скеровано агресивну дію, наслідком такої взаємодії стає нанесення моральної шкоди особі (особам), на яку (яких) скеровано агресивну дію і визначений як «агресема».

Наукові пошуки Марії Геннадіївни підтверджують, що в аспекті аналізу стратегічних параметрів комунікативного акту вербальної агресії домінує комунікативна стратегія дискредитації й завдання образу, стратегії погрози й тролінгу є менш поширеними.

Науковим здобутком вважаємо висновок здобувачки, що у свідомості українськомовних респондентів агресія тісно пов'язана з почуттям *злості*, *болю* та *страху*, є виявом *зла*, має прояв *війни* та *крику*, а носії іспанської мови асоціюють це явище з почуттям *болю* (*dolor*), *насильством* (*violencia*) та *поганим ставленням* (*maltrato*) до інших.

Загалом значимими є загальні висновки авторки, які влучно передають основний зміст наукової праці, акцентують на її важливих моментах, є

узагальненим підсумком проведеного дослідження. Логічність і виваженість їх свідчить про глибину і значущість наукових пошуків дисертантки (с. 201–204).

Поза всякими сумнівами, Марія Геннадіївна нас переконала, що мережевий дискурс – це особлива інформаційна платформа, де представлена вербальна агресія з визначеними для різних мов лінгвістичними виявами.

Відродно, що дисертантка чітко бачить перспективи досліджень, які полягають зокрема в розширенні джерельної бази й порівняльно-зіставному аналізі виявів вербальної агресії в різних соціальних мережах на лексико-семантичному, граматичному, графічному, орфографічному та прагматичному рівнях.

Чіткою і переконливою є джерельна база дисертації – дописи і коментарі користувачів українськомовного та іспанськомовного сегментів соціальної мережі Facebook, зібрані упродовж 2020–2023 років, загальною кількістю понад 2000 текстових фрагментів з тематичних спільнот та приватних сторінок відомих особистостей (українськомовний та іспанськомовний матеріал представлено в рівній пропорції); словникові дефініції та результати асоціативного експерименту (загалом проаналізовано 196 анкет носіїв української та іспанської мов).

Зібраний та проаналізований текстовий матеріал переконливий і засвідчує неабияку сміливість дисертантки в аспекті подачі ненормативних одиниць.

Дисертантка результати дослідження виклала в належно оформлених додатках, які доповнюють дослідження та є переконливою базою зроблених висновків.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні результати дисертаційної роботи викладено в 12 наукових публікаціях, з них 4 – у фахових виданнях України, 1 – у закордонному виданні, що входить до країн ЄС, 1 – в колективній монографії України, 3 – в інших наукових виданнях України і 3 – тези доповідей на наукових конференціях. Загальний

обсяг публікацій становить 5,37 друкованих аркушів. Усі публікації виконано одноосібно.

5. Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність роботи полягає в можливості використання результатів для розроблення й оновлення курсів та укладання навчальних і навчально-методичних посібників із лінгвопрагматики, інтернет-лінгвістики, дискурсології, комунікативної лінгвістики та інших суміжних дисциплін, а також сучасної української та іспанської мови; результати роботи можна використати для формування лексикографічних джерел.

Порушень академічної доброчесності не виявлено.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Зважаючи на особливе зацікавлення науковою працею і повністю поділяючи наукові погляди Марії Геннадіївни, усе ж хочемо висловити деякі зауваження, що мають дискусійний і уточнювальний характер:

1. Авторка роботи здійснила надзвичайно цінні порівняльні висновки «українська мова – іспанська мова». Чому саме іспанська мова? Чимало дослідників вважає за доцільне вивчати англомовні контексти, які є поширенішими, «моднішими»...

2. Марія Геннадіївна з поміж маркерів вербальної агресії фіксує зокрема такі: «написання імені співрозмовника з маленької літери (графічний рівень), вживання зневажливої розмовної форми імені (лексичний рівень), фамільярне звертання на «ти» (граматичний рівень), приниження співрозмовника через натяк на брак у нього розумових здібностей (прагматичний рівень)» (с. 100). Хочемо запитати в дослідниці, чи не доцільніше фамільярне звертання на «ти» віднести до культури мови, а не до граматичного рівня?

3. Погоджуємося з дисертанткою, що «форми вираження вербальної агресії залежать не лише від загальних умов віртуальної комунікації в соціальних мережах, а й від особливостей картини світу носіїв мови, їхньої лінгвоментальності (с. 18). Оскільки Марія Геннадіївна опрацювала велику кількість контекстів, цікаво дізнатися, чи можна дати оцінку носіям мови щодо їхньої освіченості, рівня загальної культури тощо?

4. Здобувачка зауважує, що в українськомовному сегменті соціальної мережі Facebook вживають оказіональні трансформації антропонімів з інвективним потенціалом (*Пеніс Душилін, арізов, підарашенко, мохнатік, Петьман та ін.*). Для носіїв мови не складає труднощів у розумінні оказіоналізмів. Чи активні у творенні оказіоналізмів іспанськомовні користувачі? Чи мали Ви проблеми з перекладом іспанських мовних одиниць: оказіоналізмів чи інших мовоутворень, які не подають класичні словники?

5. У Словнику синонімів української мови дисертантка виявила такі лексеми: «АГРЕСІЯ, напад, вдертя, вломлення, вторгнення, інвазія, експансія; пор. ВІЙНА». Словник синонімів Українського мовно-інформаційного фонду НАН надає схожий перелік: «НАПАД (дії, спрямовані проти кого-, чого-небудь з метою заподіяння шкоди, загарбання територіїтощо); АГРЕСІЯ (напад однієї держави на іншу); НАЛІТ, НАСКОК (раптовий стрімкий напад); НАБІГ, НАЇЗД заст. (раптовий напад, короткочасне вторгнення – перев. невеликими силами). Пор. 1. навала». Погоджуємося з авторкою, що цікавою є інформація: у словниках синонімів актуалізовано лише фізичний складник поняття агресії, натомість емоційний компонент не висвітлено (с. 29). Оскільки хронологічні межі дослідження зачіпають і період повномасштабної російсько-української війни, хочемо уточнити, чи зріс ступінь вербальної агресії українців щодо цієї тематики, бо приклади Ви в роботі подаєте? («*Твари рашиські ГЕТЬ З УКРАЇНИ, ПУТЛЕРОВСЬКІ ВОШИ*» (Facebook, 10.05.2021)» (с. 109)).

Зазначені міркування аж ніяк не применшують наукової ваги виконаної дисертації, а лише доповнюють та уточнюють деякі дискусійні моменти.

Дослідження пройшло належну апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Заслуговує на увагу й дбайливе оформлення дослідження, вишуканий авторський стиль наукового викладу матеріалу.

7. Загальна оцінка дисертації. Усе зазначене дозволяє констатувати, що дисертація Малишевої Марії Геннадіївни на тему: «*Вербальна агресія в мережевому дискурсі: лінгвопрагматичний аспект*» є завершеним

дослідженням актуальних лінгвістичних студій. Робота відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», затвердженого Постановою кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 431 від 21.03.2022 р.), а її авторка Малишева Марія Геннадіївна цілком заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор, в.о. завідувача кафедри
журналістики та мовної комунікації
Національного університету біоресурсів і
природокористування України

М. І. Навальна

09.04.2024 р.

